

A paloznaki és a túskevári szarkofág

Veszprém megye római kori kutatását és leletanyagát vizsgálva, szembetűnő a korai és késői temetkezések tervszerű feltárásának hiánya. A korábban végzett villa-ásatások mellett (Balácsa, Gyulafirátót, Szentkirályszabadja, Örvényes) csak véletlenszerűen kerültek elő sírok, temetőrészletek, ennek megfelelően sokszor a leletanyag elhordása után szereztek azokról tudomást. Már topográfiai munkánkat is rendkívül megnehezítette, hogy a kőlapos sírok, szarkofágok széttört darabjait gyakran beépítették és csak néhány adattári feljegyzés alapján tudtuk azokat eredeti lelőhelyükkel beazonosítani, korukat meghatározni.

Gyűjtőterületünkön eddig kb. 13 későrómai temetkezésnél felhasznált szarkofágot ismerünk, de ezek közül csak a felsődörögicsei, papkeszi, túskeváriak kerültek múzeumba. A dobai szarkofággal együtt így négyre csappant az értékelésre felhasználható darabok száma.¹

A szinte kiemelt feladatként elvégzett két szarkofágfeltárás kettős örömmel szolgált. Újkori bolygatástól mentes szarkofágokat találtunk, amelyekkel egyúttal gyarapítottuk a tihanyi múzeum kőtárát, illetve a túskevári Helytörténeti Múzeum anyagát, és sikerült a veszprémi Bakonyi Múzeum amúgyis szegényes, zárt leletegyüttesből származó síranyagát szaporítanunk.

Paloznak—Hampaszkut

1969 augusztusában a 929. hrsz. telken egy ÉK—DNy-i tájolású szarkofág fedelének középső akroterionját találták meg (1. kép).

A leletmentés során egy $1,90 \times 1,00 \times 0,84$ m méretű mészkő szarkofágot tártunk fel. (Tető: $2,18 \times 1,15 \times 0,32$ m) (2. kép).

A sírgödör feltárása 60—70, illetve 40 cm szélességben jelentkezett a szarkofág körül, majd a sírláda peremével megegyező magasságban padkaszerűen 15—18 cm-re elkeskenyedett a DNy-i oldal kivételével, ahol 40 cm szélességben tartott egészen az altalajig. A homokkal kevert szürke földes beásásból nagyobb faragott kőtöredékek kerültek elő. Jelentésük a különböző szélességű sírfolttal együtt, a szarkofágtető leemelése után tisztázódott (3. kép).

A padkaszerű sírfolt tanúsága szerint, szarkofágunkat

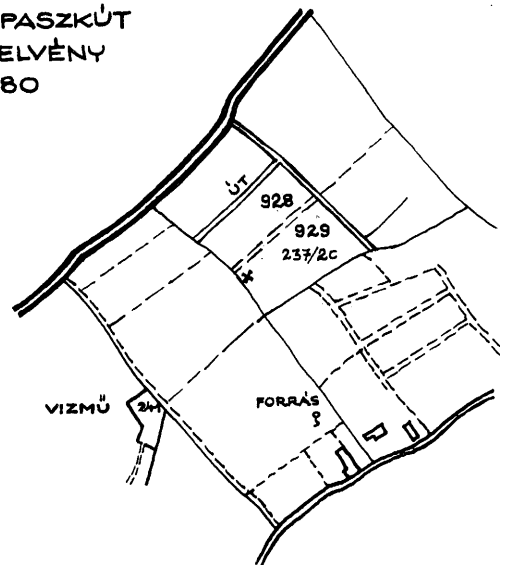
eredetileg is földbe mélyítették ugyan, de viszonylagosan csekély mélysége nem mentette meg a sírrablóktól.

A sírláda peremén jelentkező sérülések és a kitört oldallap tanúskodik a szarkofág feltöréséről. A DNy-i oldal előtt kiszélesített sírgödörbe dobták a kitört oldallap darabjait, majd a másodszori betemetkezés alkalmával nagyméretű vörös homokkő lappal pótolták ki a hiányzó részt és egészítették ki, illetve zárták le vörös színű habarcsba rakott téglával a szarkofágot. Kielégítő bizonyítékok hiányában a másodlagos betemetkezés egyidejű is lehet a feltöréssel, de egy későbbi időben is felhasználhatták az üresen álló, esetleg nem is teljesen visszatemetett sírládát.

Szarkofágunk az általános hármassú tagolás sírládák közé tartozik, amelyek Brigetióban, Aquincumban, Intercisában is gyakran előkerültek. A profilált keretű mező két oldalán kiképzett egyenes lezárású fülkében egy-egy szárnyas géniusz a felirat fogójául szolgáló peltára támaszkodik egyik karjával, míg a másikkal a pelta középső szarvát fogja. Az amúgyis sérült középső mezőben felirat nyomára nem akadtunk.

A pelta alakja erősen eltér a Pannoniában szokásos hasonló ábrázolásoktól. Az ún. feliratos mező keretével párhuzamosan, hornyolással elválasztva csatlakozik a görbületét elvesztett, kissé összenyomott pelta. Alsó

PALOZNAK—
HAMPASZKUT
4. SZELVÉNY
1: 2880

1. A paloznaki szarkofág lelőhelye.

1. Fundort des Sarkophags von Paloznak.

1. Lieu de découverte du sarcophage de Paloznak.

1. Место находки палознакского саркофага.

2. A paloznaki szarkofág a Tihanyi Múzeum kőtarában.
 2. Der Sarkophag von Paloznak im Lapidarium des Tihanyer Museums
 2. Le sarcophage de Paloznak dans la galerie de monuments de pierre du Musée de Tihany.
 2. Палознакский саркофаг в лапидарии Тиханьского музея.

és felső szarva volutában végződik, míg a középső függőleges levágású.

A két géniusz közül a jobb oldali szembenéző arccal, a bal oldali a feliratos mezőre néző arccal van ábrázolva. Mindkettő zömök, vaskos törzsű. A fülkék sarkaiban a szárnyak csak jelezve vannak. A szarkofág oldalmezői díszítettek, de mindkettőre jellemző az ábrázolás kidolgozatlansága. Az ÉK-i oldallapon egy hippocampus ábrázolást találtunk. A fej, fül, sörény szépen faragott, minőségében megfelel az első lapnak, míg a hal-farok csigavonala elnagyolt (4. kép). Ugyanez vonatkozik a másik oldalra is, ahol a kitört és megtalált darabokból rekonstruálni lehetett az eredeti oldallapot. Az ábrázolás némi találgatásra ad okot, annál is inkább, mivel a szarkofág készítője mintaképek alapján dolgozva nem láthatta az eredeti első ábrázolást. Mindezek vezetnek azokhoz a torzulásokhoz, amelyek megnehezítik az ábrázolás felismerését.

A törések és pótlások ellenére egy hal vagy pikkelyszerű farok valószínűnek látszik. Az állat fejének nagyjából megközelítő kialakítása miatt, elhagyták az egyébként is nagyon kezdetleges kettős keretelést. A hegyes fogak, szájrédő, a taréjszerűen kiálló pikkelyek alapján krokodil ábrázolásra gondolunk (5. kép). Ezt támasztaná alá a székesfehérvári relief is,² amely ugyancsak magán viseli a másolás torzításait.

A sírláda negyedik oldala díszítetlen. Teteje a Duna menti provinciákban szokásos formát mutatja, különösen hasonló a brigetioi darabokhoz.³

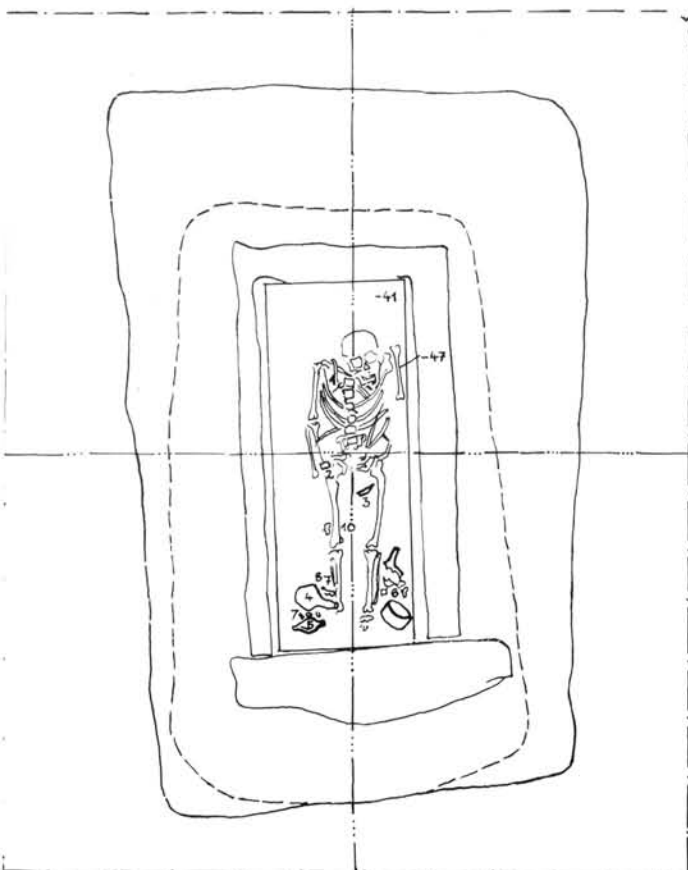
Az előlapnak megfelelő rész sarki akroterionjaiban medúzafejek, a középső akroterionban egy férfi portréja van kifaragva. A két rövid oldalon delfineket helyeztek el úgy, hogy farkuk egyben a hátsó akroterionok díszül szolgáljon. A tető másik felének megmunkálása elnagyolt, befejezetlen.

A másodlagosan betemetett női (?)⁴ váz hossza: 140 cm, szélessége: 42 cm.

Mellékletei:

1. Hagymafejes fibula hatszög alakú fejekkel; a jobb vállon. H: 7,4 cm, sz: 5,3 cm, ltsz: 71.8.3.
 (6. kép 4. és 8. kép)

3. Csontváz és mellékletei a felnyitott szarkofágban.
 3. Skelett und Beilagen im aufgeschlossenen Sarkophag.
 3. Squelette et son mobilier dans le sarcophage ouvert.
 3. Скелет и принадлежности покойного во вскрытом саркофаге.

1. HAGYMAFEJES FIBULA
 2. BRONZ CSAT
 3. VASKÉS
 4. BRONZ KANCSÓ
 5. VASMÉCSES
 6. ÜVEGEDÉNY TÖREDÉKE + ÜVEGPÓHÁR
 7. VAS AKASZTÓ TÖREDÉKEK
 8. VASGYŰRŰ

— SÍRFOLTOK

2. Vastűskéjú bronz csat a jobb combcsont és a medence között, a lemezek között bőr maradvány.
h: 6,2 cm, sz: 3,5 cm, ltsz: 71.8.2. (6. kép 5—6, 8. kép)
3. Feltehetőleg üvegpaszta berakású vas gyűrű; a medencében, töredékes. M: 3,6 cm, ltsz: 71.8.8. (6. kép 2.)
4. Egyélű nyéltűskés vaskés; a bal combcsont mellett.
h: 11,5 cm, sz: 2,8 cm, ltsz: 71.8.7. (6. kép 3.)
5. Hajlított vasdarab töredékei; a jobb lábszár közelében. h: 9,2 cm, ltsz: 71.8.5.
6. Hosszú használatban elkopott, foltozott, leváló aljú ún. lemezkancsók típusába tartozó⁵ bronzkancsó; jobb lábszárnál. M: 20,5 cm, sz. á: 3,9 cm, t. á: 7,8 cm, ltsz: 71.8.1. (7. és 9. kép)
7. Nyitott vasmécses; a bronz kancsó közelében. h: 11,9 cm, sz: 9,6 cm, m: 1,8 cm, ltsz: 71.8.4. (10. kép)
8. Csavart vaspálca, h: 5,7 cm, vas akasztóhorog, h: 6,9 cm, nyolcas formájú láncszemtöredék, h: 2,2 cm, ltsz: 71.8.5-6. (10. és 11. kép)
9. Kétfülű, nyomott gömbtestű, hosszúnyakú, rossz megtartású üvegpalack; a bal lábszár mellett.
M: 9,5 cm, t. á: 9,5 cm, ltsz: 71.8.9. (6. kép 1. és 12. kép)
10. Egyenesre vágott peremű pohártöredék: M: 6,6 cm, ltsz: 71.8.10.

A bronzkancsó peremén és a fibula lábán textil nyomokat találtunk.

A ritka szövésű vászondarabkák fonalai barnás-sárgára színeződtek. A vászonkötéssel szövött anyag láncsűrűsége 22/cm, a vetülék-sűrűsége 20/cm. Lánc és vetülék fonalai kender szálból „S” irányban sodrottak. A ma forgalomban levő anyagok közül a batizthoz hasonló⁶ (13. kép) textildarabkánk a halotti lepel maradványa.⁷

A szarkofágokba való temetkezés Pannoniában a II. század végén jelentkezett, majd a III. században vált általános szokássá.⁸

Viszonylag gyakran kerülnek elő Brigetio, Aquincum Intercisa temetőiben. Mindhárom lelőhelyen az előlap fulkéiben gyakori ábrázolásként szárnyas, a feliratos mezőt tartó, vagy fáklyára támaszkodó génuszok jelennek meg. A feliratos mező fogójaként gyakran tabula ansatas vagy pelta díszítést használnak.⁹ A génusz és pelta együttes ábrázolása Pannoniában csak Aquincumból és Intercisából ismert¹⁰.

A két említett példa hasonló elgondolást mutat, de a postamensre állított, peltára támaszkodó génusz együttes ábrázolása teljesen eltér a paloznaki szarkofág ábrázolásától. Hasonlóan nem nyújtottak több támpontot az aquincumi és intercisai peltaábrázolásos szarkofágok sem.

A tető előoldalának három akrotérionos kiképzése, amelyeken medúza főket, illetve a halott mellképét faragták ki, eddig Pannoniában csak Brigetioban fordult elő.¹¹

4. Hippocampus ábrázolás az egyik oldallapon.

4. Hippocampus-Darstellung auf der einen Seitenplatte

4. Figure d'hippocampe sur une des faces du sarcophage.

4. Изображение морского конька на одной из сторон саркофага.

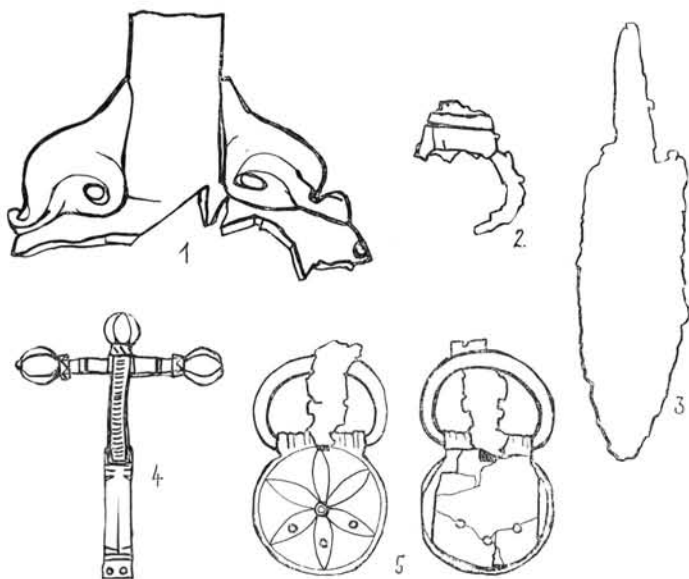

5. Krokodil ábrázolás a DNY-i oldallapon.

5. Krokodil-Darstellung auf der südwestlichen Seitenplatte.

5. Figure de crocodile sur la face S—O

5. Изображение крокодила на юго-западной стороне саркофага.

6. Üveg és fémmelléletek a szarkofágból.
6. Gläserne und metallene Beilagen aus dem Sarkophag.
6. Mobilier en verre et en métal du sarcophage.
6. Стекланные и металлические изделия из саркофага.

Szarkofágunk hasonló tetőkiképzése és a többi pannoni szarkofággal nem megegyező díszítése arra mutat, hogy közelebbi párhuzamait mégis Brigetióban keressük, annak ellenére, hogy az előlap pontos megfelelőjét itt sem találtuk meg.

A szárnyas génuszok alakjának kialakítása nagyon hasonló a Brigetióban előkerült Claudia Emerita sírládájához,¹² amelyen a feliratos mezőt határoló profilált kerethez közvetlenül csatlakozik az íves záródású fülke, amelyekben két vastag, a felírra néző arcú génusz alakot helyeztek el. A két szarkofág alakjainak arányai, megmunkálási módja teljes azonosságot mutat.

A leírtak ellenére, szarkofágunk legjobb párhuzama mégis egy kölni szarkofág,¹³ ahol a profilált keret

leszámitva, a pelta lapos, közepén egyenesen levágott szárva, a vízszintes lezárású fülkében elhelyezett szárnyas génuszok képezik az összehasonlítási alapot. A két ábrázolás feltűnő hasonlósága arra mutat, hogy Rajnavidéki mintakönyvek alapján helyi kőfaragók kivitelezésében is készültek Pannoniában szarkofágok. A tető hármaskötő kialakítása is ezt látszik alátámasztani.¹⁴

Ezzel együtt azonban egy D-ről jövő mintakincs jelenlétével is számolhatunk.

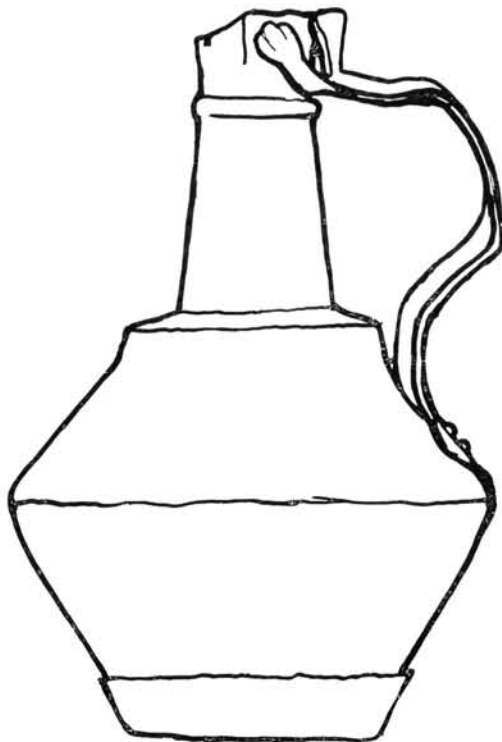
A sirmiumi szarkofágok oldallapjain gyakran jelennek meg ún. meseállatok; kígyó vagy halfarkú, oroszlán- és madárfejű állatok.¹⁵

A Ny-i és a D-i hatások együttes érvényesülésének eredményét éppen a paloznaki szarkofág elő és oldallapjain mérhetjük le.

Keltezéséhez a brigetioi szarkofágok nyújtanak támpontot.

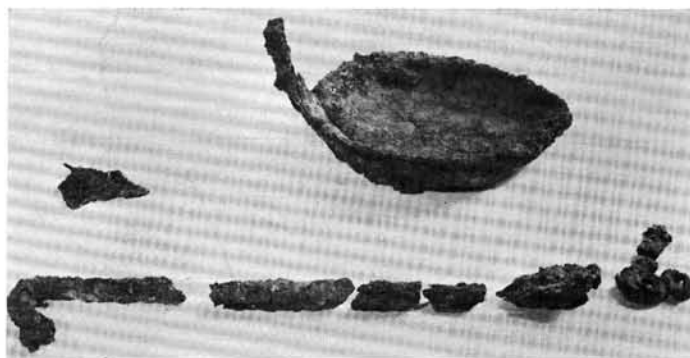

8. Bronz fibula és csat.
8. Bronzefibel und Bronzeschnalle.
8. Fibule et boucle en bronze.
8. Бронзовая пряжка и фибула.

7. A paloznaki lemezkancsó rajza.
7. Zeichnung der Blechkanne von Paloznak.
7. Dessin de la cruche plaquée de Paloznak.
7. Изображение палознакского кувшина.

10. Vasmécses és akasztó restaurálás előtt.
 10. Eiserne Lampe und eiserner Haken vor der Restauration.
 10. Veilleuse en fer et crochet, avant la restauration.
 10. Железный светильник и подвеска до реставрации.

A tető középső akrotérionjában megjelenő egy vagy két halottábrázolás ismert M. Ulp. Romanus, valamint P. Ael. Mercator és M. Aur. Valens stb. szarkofágjain.¹⁶ A sarokakrotérionok medúza fejjel való díszítése szintén előfordul brigetioi példányokon.

Az említett szarkofágok valamennyien a III. századból származnak.¹⁷ A Claudia Emerita sírládának Ammonius Valentinianus-féle műhelyhez sorolását elfogadva¹⁸ a paloznaki génuszok, és ezzel az egész szarkofág készítési idejéül a III. század első kettő, illetve első három évtizede jelölhető meg és talán még a század közepéig terjedő időszak, amelyet az akrotérionban kifaragott halott haj, vastag szemhéj, nyak, fül kialakítása támasztana alá.¹⁹

A csontváz nemét csak feltételelesen jelöltük meg.²⁰

9. A paloznaki bronz lemezkancsó.
 9. Die Paloznaker Kanne aus Bronzeblech.
 9. La cruche plaquée de Paloznak.
 9. Палознайский бронзовый кувшин.

A meghatározásnak látszik ellentmondani, hogy a hagymafejes fibula, bronzcsat melléklet általában férfi viselethez tartozik.²¹ A pannoniai későrómai temetők anyagában azonban több esetben találtak hasonló mellékleteket női sírokban.^{22–23} A másodlagos temetkezés korának megállapításában a hagymafejes fibula és vaskés nem alkalmas pontosabb meghatározásra, mivel tömegesen fordulnak elő a későrómai temetőkben.²⁴ A paszta berakású és intaglióval díszített vasgyűrűk a IV. században tűnnek fel²⁵ és a század második felére keltezhető sírokban is előfordulnak.²⁶

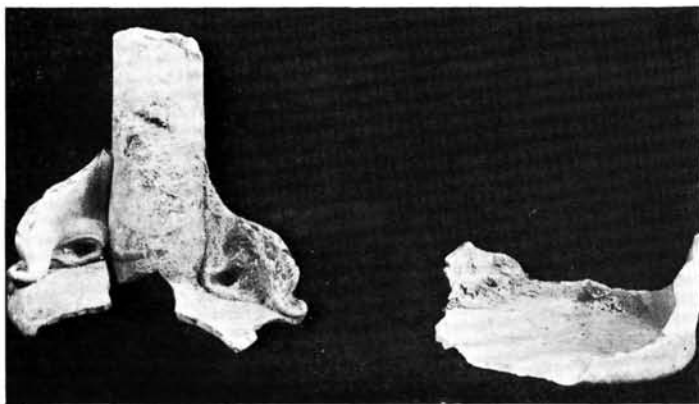
A paloznaki oválistestű — alsó és felső lemezt szögpecsével összefogó —, ovális keretű csat párhuzamai szintén gyakoriak a késő IV. században, így Intercisában,²⁷ Pilismaróton,²⁸ Ságváron,²⁹ a kisárpási római temetőben.³⁰

Radnóti a Pannoniában talált bronz lemezkancsókat a II–III. századra keltezi, bár a Vinkovciból ismert példány korául a III. század második felét jelöli meg.³¹

A paloznaki kopott, foltozott, lemezesfüllű példány készítési idejét egy későbbi időpontra tehetjük, mivel darabunk a IV. század második felére keltezhető leletekkel együtt került elő. Az ugyancsak a jobb lábfej mellett elhelyezett vasmécses nyitott, akasztófüles változata Zieselmauerből ismert.³² Pannoniai leletanyagban viszonylag kis számban fordulnak elő vasmécsesek,³³ de a későrómai temetőkben nem ritka a mécsesek mellékletként való elhelyezésének szokása.³⁴

11. Díszített vasakasztó részlete restaurálás előtt.
 11. Teil eines verzierten Eisenhakens vor der Restauration.
 11. Détail du crochet en fer, avant la restauration.
 11. Часть украшенной железной подвески до реставрации.

A váz bal oldalán talált kétfülű üvegkancsó és fél-gömbös pohár jelenléte kapcsolatba hozható a korábbi aquincumi, pécsi, brigetioi, pilismaróti leletek figyelembevételével, az ókeresztény temetkezési szokásokkal.³⁵

A gömbtestű, hosszú, cilindres nyakú vágott peremű korsók párhuzamai Intercisában Diocletianus éremmel fordulnak elő,³⁶ Aquincumban III–IV. századi darab-

13. Textildarabka a bronzkancsó pereméről.

13. Textilstückchen vom Rande der Bronzekanne.

13. Morceau textile trouvé au bord de la cruche en bronze.

13. Обрывок текстиля возле бронзового кувшина.

12. Üvegpalack nyak és aljtöredéke.

12. Bruchstücke von dem Hals und dem unteren Teil einer Glasflasche.

12. Col et débris de fond de bouteille.

12. Горлышко стеклянной бутылки и осколок дна.

ként ismertek,³⁷ a Brigetioiban előkerült két korsó — másodlagos szarkofágtemetkezésből — a III. század utolsó, IV. század első két évtizedére keltezhető.³⁸

Az ugyancsak brigetioi, kétfülű, talpgyűrűs üvegkorsó — a talpgyűrűt leszámítva — a legközelebbi párhuzama a paloznaki korsónak. Készítési ideje a III. század vége, a IV. század kezdete, de a század második felében még használatos volt.³⁹

A fenti leletek alapján a másodlagos temetkezést a IV. század második felére keltezhetjük. A félgömbös, egyenesre vágott peremű pohár, amelyhez hasonlókat Pannoniában a IV. század második felénél előbb nem kerültek sírba⁴⁰ — pilismarótiak a század 60–70-es éveiben —⁴¹ csak megerősíti keltezésünk helyességét.

A szarkofág szelvényétől sugaras irányban 5 kutató-árkot húztunk a további temetkezések, illetve település tisztázására.

Az É–D-i, 1. számú árok kivételével, ahol néhány római táltöredéket találtunk, egyéb leletre nem akadunk.

A kedvező települési adottságok, sok és bővizű forrás, lehetővé tette volna ezen a helyen is a rómaiak megtelepülését, s talán az újabb építkezések meglepetéssel szolgálnak majd.

Mivel a legközelebbi római kori lelőhely 2–3 km távolságra van, a Balaton partján, szarkofágunk nem tartozik az említett település temetőjéhez. Előkerülése egy eddig ismeretlen lelőhellyel gyarapította a vespérmi járás lelőhelyeinek számát.⁴²

Tüskevár

1969 szeptemberében a Bakonyi Múzeumhoz érkezett bejelentés alapján, megkezdjük a Paptágban (Kőhányási dűlő), ismert lelőhelyen előkerült szarkofág feltárását (14. kép).

A dűlő D-i részén korábban hamvasztásos és III–IV. századi csontvázak sírokat dúltak szét, majd téglasír és szarkofág előkerüléséről is tudomást szereztünk. A tsz-istálló építéskor újabb sírokat találtak, leletanyaguk részben elkallódott, részben a tüskevári Helytörténeti Múzeum kiállításába került.⁴³

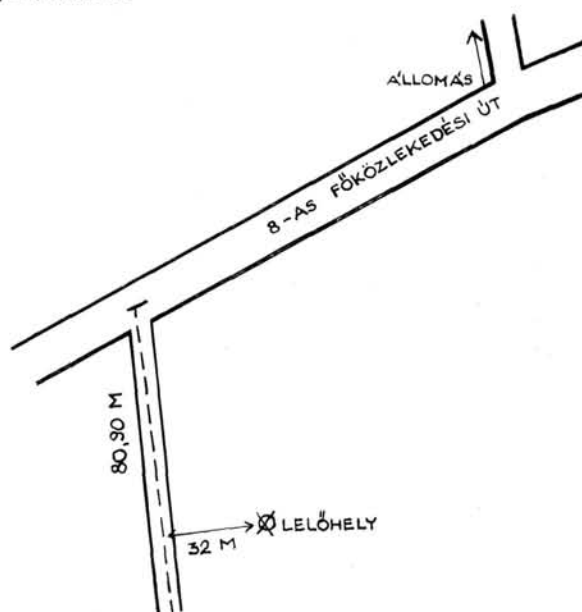
Az újonnan talált szarkofág lapos, díszítetlen akrotérionos tetejét már korábban leemelték, de a sírládát megtöltő földet nem bolygatták (15. kép). A feltárás során egy NyDNy–KÉK-i tájolású mészkő szarkofágban három temetkezésre akadunk: egy 40 év körüli nő bolygatott csontvázára, egy 6–7 éves kislány csontvázára. A felnőtt jobb lábánál kb. 6–8 hónapos csecsemő csontjai kerültek elő.⁴⁴ (16. kép) A szarkofágba való temetkezés sorrendje a csontvázak sírban való elhelyezkedése alapján a következő lehetett: nő és csecsemő, majd a női váz megbolygatásával a gyermek nyújtott helyzetű eltemetése. A nő és csecsemő nem feltétlenül egyidőben kerültek sírba.

A túskevári példa csak megerősíti a kősíroknak családi kriptaként való felhasználásáról kialakult korábbi véleményyt.⁴⁵

A szarkofág mellékletei:

1. Aranygyűrű a másodlagos helyzetű női váz koponyája alatt. Á: 1,7 cm, ltsz: 69.3.1. (17. kép)
A két pánt közé fogott hullámvonalas díszítésű karika enyhén ovális fejjé szélesedik, a karika csatlakozásánál kis bütyköket alkotva. A feltételezhetően üvegpaszta gyűrűkő nem került elő.
2. 25 darab kettőskúpos aranygyöngy, két részből álló aranykapoccsal. Az utóbbi h: 4,5 cm, ltsz: 69.3.3. (18. kép)
A hurkosfejű, közepén elkalapált tagra 9 mm átmérőjű kettőskarikát erősítettek, a belsőt rovátkolással díszítették. Ugyanilyen a kereszt irányban felerősített merevítő tag is. Az ellapított tartótagra két gömböcskét erősítettek. (19. kép)
3. Ezüst hajtű kehelyformájú arany fejjel, benne zöld hasáb alakú üveggyöngy. h: 8,1 cm, négy darabra törött. Ltsz: 69.3.2. (20. kép)
4. Aranyozott ezüst buzogányfejű tű h: 7,3 cm, ltsz: 69.3.4. (22. kép 7. és 21. kép 2.)
5. Ezüst kubooskaéder fejű tű, töredékes. h: 5,3 cm, ltsz: 69.3.5. (22. kép 8. és 21. kép 1.)
6. 5 darab szépen kidolgozott csonthajtű, részben töredékes. h: 10,4, 11,4, 11,8, 11,2, 8,6 cm, ltsz: 69.3.6.7.9. (22. kép 1, 3—6.)

M=1:2000

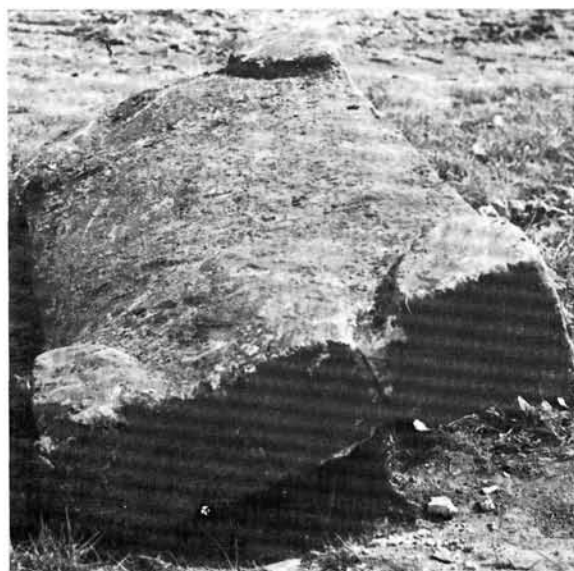

14. A túskevári szarkofág lelőhelye.

14. Fundort des Sarkophags von Túskevár

14. Lieu de découverte du sarcophage de Túskevár.

14. Место находки туюскеварского саркофага.

15. A leemelt szarkofágtető.

15. Der abgenommene Deckenteil des Sarkophags

15. Le couvercle du sarcophage, enlevé.

15. Поднятая крышка саркофага.

1. A GYÖNGYÖK KAPCSOLÓRÉSZEI
2. CSONTTŰK TÖREDÉKEI
3. ÜVEGFIOLA
4. ÜVEG
5. ÜVEGTÖREDÉK
6. ÚJKORI BOLYGATÁS
7. CSECSEMŐCSONTOK
8. ARANYGYŰRŰ A KOPONYA ALATT
9. 2 EZÜST ÉS EGY ARANYFEJŰ TŰ
10. CSONTKARPEREC

16. A szarkofágban feltárt csontvázak és mellékleteik.

16. Die im Sarkophag erschlossenen Skelette und ihre Beilagen.

16. Les squelettes et leurs mobiliers trouvés dans la sarcophage.

16. Обнаруженные в саркофаге скелеты и принадлежности усопших.

17. A női váz aranygyűrű melléklete.
17. Goldener Ring als Beilage des Frauenskelettes.
17. La bague en or du squelette de femme.
17. Золотое кольцо на женском скелете.

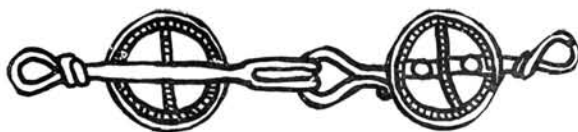
7. Kiszélesedő fejű díszítetlen csonthajtű H: 7,2 cm, ltsz: 69.3.9. (22. kép 2.)
Valamennyi hajtű a gyermek koponyája körül került elő.
8. Díszítetlen csont karperec. Á: 4,1 cm. Méretei alapján a gyermekhez tartozott. ltsz: 69.3.8. (23. kép)
9. Orsó alakú üveg fiola, H: 52 cm, ltsz: 69.3.10 (16. kép)
10. Üvegtöredékek.

A leegyszerűsített kidolgozású, megközelítőleg Ny—K-i tájolású többszörös temetkezésre felhasznált szarkofág egyértelműen a későrómai korra mutat.⁴⁶ A csontvázak mellől előkerült leletanyag segítségével a temetkezés koráról a IV. század második felét jelölhetjük meg.

A kettőskúpos kék vagy zöld üvegyöngyök a IV. század közepén jelennek meg.⁴⁷ Ezekhez hasonlóan,

18. Kettőskúpos aranygyöngyök és aranykapocs.
18. Goldene Perlen mit zwei Kegeln und goldener Haken.
18. Perles biconiques et fibule en or.
18. Двойные золотые бусинки и золотая застежка.

19. A gyermekkoponyánál talált aranykapocs.
19. Beim Schädel des Kindes gefundener goldener Haken.
19. Agrafe en or trouvée auprès du crâne d'enfant.
19. Золотая застежка, найденная рядом с детским черепом.

az intercisai és túskevári aranygyöngyök alsó határául is ez az időszak jelölhető meg.

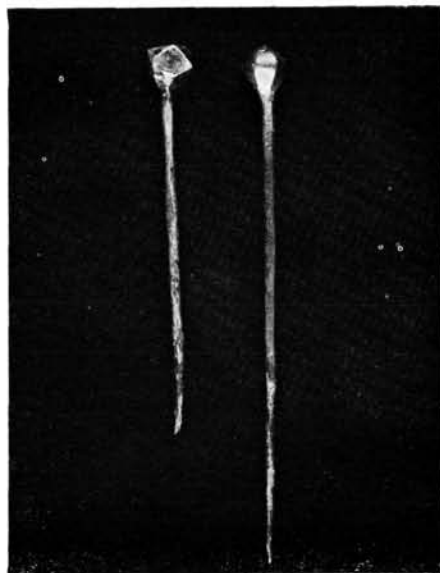
A túskevári aranykapocs analógiáját az intercisai 24. sírban előkerült aranykapocsban látjuk.⁴⁸ A valamivel nagyobb méretű darab keresztirányú küllőit sodrott huzalból alakították ki, a küllők, valamint a karika és küllők találkozási pontjaira kis aranyömböcskéket forrasztottak.⁴⁹

Az egyszerű hurkos, illetve ellapított bronzkapcsok általános mellékletei a későrómai temetőknek,⁵⁰ hasonlóan a különböző formájú és anyagú tűkhöz, illetve hajtűkhöz. A Túskeváron nagyszámban előkerültek közül a kubooskaeder fejű tűk Intercisában a III. század végén jelennek meg, de erősebben profilált változataik a IV. századra jellemzőek.⁵¹

A női vázhoz tartozó aranygyűrű legközelebbi megfelelője a Fenépusztán a halászárti temetőben előkerült aranygyűrű. A karika egyszerűbb, mint a mi

20. Arany fejű tű részlete.
20. Teil einer Nadel mit goldenem Kopf.
20. Détail d'épingle à tête d'or.
20. Фрагмент булавки с золотой головкой.

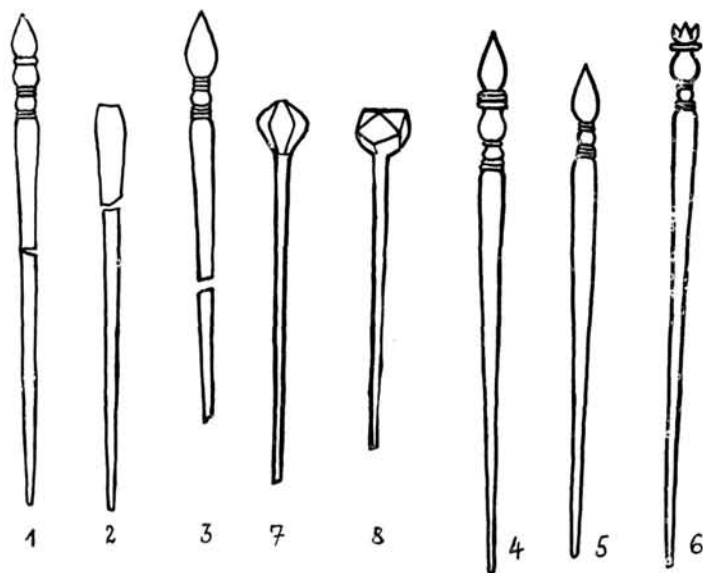

21. Ezüst hajtűk.

21. Silberne Haarnadeln

21. Épingles à cheveux en argent.

21. Серебряные шпильки.

22. Ezüst és csonthajtű mellékletek a gyermekkoponya körül.

22. Silberne und beinerne Haarnadeln als Beilagen um den Schädel des Kindes.

22. Épingles à cheveux en argent et en os, autour du crâne d'enfant.

22. Костяные и серебряные шпильки вокруг детского черепа.

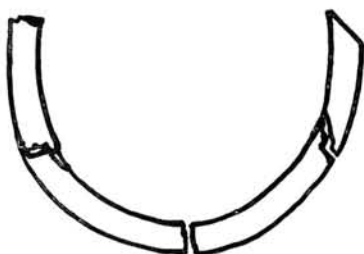
hullámvonalas díszítésű példányunk, de a karika és a gyűrűfej találkozásánál kialakított gömböcskék hasonló kidolgozást mutatnak. A fenékpusztai gyűrű II. Constantius éremmel keltezhető.⁵²

A szarkofág üvegleletei közül egyedül értékelhető orsó alakú fiola különböző változatai a IV. század folyamán gyakran kerülnek elő, II. Constantinussal kezdődő temetőben Ságvárról,⁵³ ezenkívül Aquincumból,⁵⁴ Brigetióból,⁵⁵ Fenékpusztáról.⁵⁶

A szarkofág körüljárása közben a Ny-i oldalon talált $90 \times 50 \times 23$ cm, illetve $85 \times 55 \times 20$ cm méretű, kissé hengeresen megmunkált kőtömbök funkcióját nem sikerült tisztáznunk.

A lelőhelyünktől nem messze, 100–150 m-re, az állomási bekötőútnál észlelhető épületmaradványok már az összefüggő Paptag–Kőhányás dűlői római telephez tartoznak,⁵⁷ ezért szarkofágunk egyúttal a már ismert római kori temető határát jelöli.

Palágyi Sylvia

23. Csont karperec töredék.

23. Bruchstück eines beineren Armrings.

23. Débris de bracelet en os.

23. Обломок костяного браслета.

- ¹ Éri I.—Kelemen M.—Németh P.—Torma I.: Magyarország Régészeti Topográfiája 2. Veszprémi Járás Bp. 1969. 18/2, 39/10.
 Bakay K.—Kalicz N.—Sági K.: Magyarország Régészeti Topográfiája 3. A devecseri és a sümegi járás Bp. 1970. 60/4, 15/9.
 A sümegi járás nem tartozik a veszprémi Bakonyi Múzeum gyűjtőterületébe.
- ² Nagy L.: Bp. Tört. I. Bp. 1943. 664., CIV. tábla. — Dobrovits A.: Bud. Rég. XIII. (1943) 52. Ezt támasztja alá Papp Jenőnek, a Term. Tud. Műz. munkatársának szíves tájékoztatása is.
- ³ Barkóczi L.: Brigetio. Diss. Pann. II. 22. Bp. 1951.
- ⁴ A nagyon rossz megtartású csontvázat Zsilók Katalin feltételeken nőinek határozta meg. Munkájáért ezúton mondok köszönetet.
- ⁵ Radnóti A.: A pannóniai római bronzedények. Diss. Pann. II. 6. Bp. 1938. 129.
- ⁶ A textilmaradvány vizsgálatát, az anyag sodrat-meghatározását T. Knotik M. és Keszei P. végezte, a fényképfelvételt Hernádi O. készítette VBM Adattár 14200.
- ⁷ Sági K.: Intercisa I. Arch. Hung. XXXIII. Bp. 1954. 98., B. Vágó E. Alba Regia X. (1969) 168.
- ⁸ Nagy L.: Arch. Ért. XLII. (1928) 85.
- ⁹ Mócsy A.: Pannonia. PWRE Supl. IX. 1962. 720.
- ¹⁰ Nagy L.: Uo. 68. és 21, 22, 23, 31. kép.
- ¹¹ Paulovics I.: Laur. Aquin. II. 1941. XIII/2. XIV/1.
- ¹² Barkóczi L.: Uo. XV/1—3. tábla Intercisa I.
- ¹³ Nagy L.: Uo. 20. kép Intercisa I. XLIX/2—122.
- ¹⁴ Németh M.: Vezető az Aquincumi Múzeum kőtárában. Bp. 1971. 62. sz.
- ¹⁵ Barkóczi L.: Uo. XIX/1, XX/1, 2, XXIII/2, XXIV/1, 2.
- ¹⁶ Barkóczi L.: Arch. Ért. V—VI. (1944) 45/184.
- ¹⁷ Barkóczi L.: Brigetio XXII. tábla 2.
- ¹⁸ Fremersdorf, F.: Germania 19 (1935) 11. Taf. 1.
- ¹⁹ Barkóczi L.: Arch. Ért. 5—6 (1944) 45/184. A pelta formához még: Esperandieu E.: Recueil général des Bas-reliefs, statues et bus de la gaule Romaine VII—VIII. Paris, 1918.
- ²⁰ Cermanović, A.: Arch. Jugoslavia VI. (1965) 101/102. Abb. 24, 26.
- ²¹ Barkóczi L.: Brigetio, XIX/1, XX/1, 2, XXIII/2, XXIV/1, 2. stb. Uo. 40—41.
- ²² Uo. 41. Taf. XXII/2.
- ²³ Cermanović: Uo. 95.
- ²⁴ Lásd: 3. jegyzet.
- ²⁵ Patek E.: A pannóniai fibulatípusok elterjedése és eredete. Diss. Pann. II. 19. 1942. 73.
- ²⁶ Intercisa 28. sir., — Sági K.: Intercisa I., Ságvár 18, 114, 174. sir., — Burger A.: Acta Arch. 18 (1966) 184, 188, 190.
- ²⁷ Burger A.: Uo.
- ²⁸ Barkóczi L.: Fol. Arch. XII. (1960) 114.
- ²⁹ Barkóczi L.: Fol. Arch. XIII. (1961) 110.
- ³⁰ Burger A.: Uo. 91.
- Hagymafejes fibulák hatszögű profilos változata: Barkóczi L.: Fol. Arch. XII. (1960) — Pilismarót 5. sir.
- ³¹ Parragi Gy.: Bud. Rég. XXI. (1964) 234. — Bécsi út 47. sir.
- ³² Salamon Á.: Intercisa II. Arch. Hung. XXXVI. Bp. 1957. 369, LXIX. 1—4.
- ³³ Paulovics I.: Arch. Hung. II. 1927. 62—63.
- ³⁴ R. Alföldi M.: Intercisa II. 461—463., 104. ábra 9—10.
- ³⁵ Barkóczi L.: Uo. 123.
- ³⁶ Burger A.: Uo. 225. Fig. 118, 130.
- ³⁷ Biró E.: Arch. Ért. 86 (1959) 176.
- ³⁸ Radnóti A.: Uo. 129—130.
- ³⁹ Iványi D.: A pannóniai mécsesek. Diss. Pann. II. 2. Bp. 1935. 305.
- ⁴⁰ Vö. Uo.
- ⁴¹ Kisárpás — gyermeksírokban — Biró A.: Uo. 173, 174.
- ⁴² Bónis É.: Bud. Rég. XIV. (1945) 565.
- ⁴³ Bónis É.: Bud. Rég. XV. (1948) 567—570.
- ⁴⁴ Barkóczi L.: Uo. 127.
- ⁴⁵ Paulovics I.: Uo. 60., 47. kép.
- ⁴⁶ Kaba M.: Bud. Rég. XVIII. (1958) VI. tábla 4.
- ⁴⁷ Barkóczi L.: Fol. Arch. XIX. (1968) 69 Abb. 31/1—2.
- ⁴⁸ Uo. 71. Abb. 32/1.
- ⁴⁹ Bónis É.: Uo. 563—564.
- ⁵⁰ Barkóczi L.: Uo. 78. és Fol. Arch. 1960. 122.
- ⁵¹ Éri I.—Kelemen M.—Németh P.—Torma I.: Magyarország Topográfiája 2. A veszprémi járás Bp. 1969. 166.
- ⁵² Bakay K.—Kalicz N.—Sági K.: Magyarország Régészeti Topográfiája 3. A devecseri és a sümegi járás. 1970. 60/4, 241.
- ⁵³ Az embertani anyag meghatározását Zsilók Katalin végezte.
- ⁵⁴ Nagy L.: Bp. Tört. I. 773.
- ⁵⁵ Sági K.: Intercisa I.
- ⁵⁶ Szarkofág típushoz vö. Burger A.: Uo. 105. — Ságvár, Fitz J.: Gorsium, Szekesfehervár 1970. 47. kép. Többszöri betemetkezéshez Nagy L.: Uo. Szentendre.
- ⁵⁷ Parragi Gy.: Bud. Rég. XX. (1963) 319. Aquincum Bogdáni út, Szőlő u. B. Vágó E.: Arch. Ért. (1961) 268. — Bölske, II. Constantius éremmel.
- ⁵⁸ B. Vágó E.: Alba Regia X. (1969) 169. — Intercisa — Tájoláshoz: Sági K.: Intercisa I. 55.
- ⁵⁹ Biró E.: Uo. 174. — Kisárpás, Bánki Zs.: Alba Regia VI—VII. (1966) 171.
- ⁶⁰ Paulovics I.: Uo. XXIV. sir., IV. tábla, 60.
- ⁶¹ Uo.
- ⁶² Burger A.: Uo. 131.
- ⁶³ R. Alföldi M.: Intercisa II. 482. és 111. ábra 5.
- ⁶⁴ Sági Károly: Acta Arch. XII. (1960) 196.
- ⁶⁵ Burger A.: Uo. 205 Abb. 28 és 34/1.
- ⁶⁶ Kaba M.: Bud. Rég. XVIII. (1958) 438. VI. 2.
- ⁶⁷ Barkóczi L.: Fol. Arch. XIX. (1968) Abb. 34/1.
- ⁶⁸ Benkő A.: Úvegcorpus. Rég. Füz. II. 11. 1962. III. 4. stb.
- ⁶⁹ Bakay K.—Kalicz N.—Sági K.: MRT 3. A devecseri és a sümegi járás, 60/4, 7, 240.

Die Sarkophage von Paloznak und Tüskevár

Im August bzw. im September 1969 wurden im Gebiet des Komitats Veszprém zwei Sarkophage freigelegt.

Der Nordost-Südwest orientierte Kalksteinsarkophag von Paloznak gehört zu den allgemein bekannten dreigliedrigen Särgen, die in Brigetio, Aquincum und Intercisa oft zum Vorschein gekommen sind. Auf der vorderen Seite wird das mit Inschrift versehene Feld von zwei, sich auf einen Peltasten stützenden Genien gehalten, während auf den kürzeren Seiten je eine Hippocampus- bzw. Krokodil-Darstellung zu finden ist. Die Ausbildung der Deckplatte mit drei Akroterien ist aus Pannonien bisher nur aus Brigetio bekannt. Die Gestaltung der Vorderplatte weist auf das Rheinland hin, während die Darstellung von märchenhaften Tieren (hier Hippocampus) auf den Seiteplatten der Sarkophage aus Sirmium oft aufzufinden ist.

Die Zeit der Verfertigung können wir auf Grund der Parallelen aus Brigetio auf die ersten zwei bzw. drei Jahrzehnte des 3. Jahrhunderts und vielleicht noch auf die Periode bis

zur Mitte des Jahrhunderts setzen. Außer der Zwiebelriebe und dem eisernen Messer und Ring setzen die Bronzespange, der Glaskrug und das Trinkglas die sekundäre Bestattung auf die zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts.

In dem annähernd West-Ost orientierten Sarkophag von Tüskevár, dessen Deckplatte mit Akroterien versehen ist, wurden ein aufgewühltes Frauenskelett, das Skelett eines Kindes und einige Knochen eines Säuglings gefunden.

Die gläsernen Varianten der goldenen Perlen sowie die einfacheren Entsprechungen des Hakens kommen auf spät-römischen Gräbern oft zum Vorschein. Der goldene Ring, Haarnadeln mit silbernen und goldenen Kopf sowie aus Knochen und die spindelförmige Glasphiole setzen die Bestattung auf die zweite Hälfte des 4. Jahrhunderts.

Nach den Überresten des Gebäudes zu urteilen, die sich in einer Entfernung von 100—150 Metern von unserem Fundort befinden, dürfte der freigelegte Sarkophag die Grenze eines römerzeitlichen Gräberfeldes gebildet haben.

Sylvia Palágyi

Les sarcophages de Paloznak et de Tüskevár

En août, c'est-à-dire en septembre 1969, deux sarcophages ont été mis à jour sur le territoire du département de Veszprém.

Le sarcophage en pierre calcaire, orienté NE-SO, appartient au type triparti, souvent retrouvé à Brigetio, Aquincum, Intercisa.

Sur la face frontale, le champ d'épigraphie est tenu par des génies appuyés sur des peltes; sur les faces courtes nous trouvons des figures d'hypocampe, voire de crocodile.

Le type de couvercle à trois acrotères n'est connu en Pannonie, jusqu'à maintenant, qu'à Brigetio.

L'exécution de la face frontale du sarcophage renvoie à la région du Rhin, tandis que la présence d'animaux fabuleux (p. ex. l'hypocampe, dans notre cas) est fréquente aux faces des sarcophages de Sirmium.

A la base des parallèles de Brigetio, on peut dater les sarcophages de deux, c'est-à-dire des trois premières décennies

du IIIe siècle, peut-être encore de la période allant jusqu'au milieu du siècle.

La date de la sépulture secondaire est de la deuxième moitié du IVe siècle, à en juger d'après le mobilier: fibule à tête d'oignon, couteau et bague en fer, agrafe en bronze, carafe et verre.

Dans le sarcophage à acrotère de Tüskevár, orienté approximativement O-E, nous avons trouvé un squelette féminin et un squelette d'enfant dérangés, et quelques os de nouveau-né.

Les variations en verre de perles d'or, de même que les parallèles simples de l'agrafe se retrouvent souvent dans les tombeaux de l'époque romaine tardive. La bague en or, les épingles à cheveux en os, à la tête en argent, en or, de même que la fiole fuselée datent l'ensevelissement de la deuxième moitié du IVe siècle.

Les restes de construction, retrouvés à 100-150 mètres de notre site laissent supposer que notre sarcophage désignait la limite du cimetière de l'époque romaine.

Sylvia Palágy

Палознакский и тюшкеварский саркофаги

В августе и сентябре 1969 года на территории комитата Веспрем было извлечено два саркофага.

Палознакский саркофаг, установленный по направлению северо-восток — юго-запад, вытесанный из известняка, относится к типу каменных саркофагов, часто встречающихся в Бригетии, Аквинке и Интерцисе.

На передней стороне саркофага имеется изображение двух гениев, держащих таблицу с надписью, на двух узких боках — изображение морского конька. Крышка саркофага украшена акротериями. В провинции Паннония такие встречались только в Бригетии. Мотивы и стиль украшений, имеющиеся на передней стороне саркофага, известны в долине Рейна, а изображения животных (в данном случае крокодилов) часты на узких сторонах сирмийский саркофагов.

Таким образом, этот саркофаг, принимая во внимание его характер, по которому его можно отнести к бригетийским, восходит к первой половине или же середине III века.

Вторичное же в нем захоронение, судя по найденным в нем предметам: луковичновидной фибуле, железному ножу, железному кольцу, бронзовой пряжке, стеклянному кувшину и стакану — относится ко второй половине IV века.

В тюшкеварском саркофаге, расположенном в направлении запад-восток, был обнаружен женский скелет со следами позднейшего затрагивания, детский скелет и несколько костей, принадлежавших младенцу. Судя по найденным предметам: золотому кольцу, золотым и серебряным шпилькам и стеклянному флакону, время погребения можно тоже отнести ко второй половине IV века. Подобные позолоченные стеклянные бусинки, простые застежки часто встречаются в погребениях позднеримского периода.

Примерно в ста — ста пятидесяти метрах от обнаруженного саркофага расположены руины какого-то здания. Таким образом, по своей вероятности, место обнаружения саркофага является границей древнего римского кладбища.

Сильвия Паладьи

Ókeresztény bazilikának vélt villa rustica hitelesítő ásatása Kékkúton

A kövágóörsi Béke Mezőgazdasági Termelőszövetkezet Kékkúton, a Savanyúkúti dűlőben 1964 decemberében szőlőtelepítést kezdett és a telepítéshez traktorral mélyszántást végeztetett. A munka során római alapfalakat és padlószinteket találtak, amelyeket az eke kiforgatni nem tudott, ezért 1965 januárjában kézierővel kezdték el az épületmaradványok eltávolítását.

A történekről néhai Jámor Lajos írásban értesítette a Balatoni Múzeumot, melynek gyűjtőterületéhez tartozik Kékkút is. Levelének vétele után Kékkútra utaztunk, ahol a szőlőforgatási munka és az épületmaradványok kibányászása még tartott. A dolgozóktól egy nagyobb és egy kisebb római oszloplábat, valamint egy kézimalom két, összeillő lapját átvettük. Ezek találási helyére és leletkörülményeire is kaptunk adatokat. A Termelőszövetkezet a munkát kérésünkre a leletmentő ásatásig beszüntette.

1965. április 1–18-a között kisebb leletmentést végeztünk a lelőhelyen. Munkánk során nyilvánvaló lett, hogy az úgynevezett nagyobb kékkúti ókeresztény bazilikát fenyegeti a megsemmisülés. Az épület jelentősége részletesebb feltárást igényelt, amit 1965 júliusában és augusztus első felében végeztünk el. Az említett munkákban Füzes F. Miklós archaeobotanikus kezdettől részt vett.

Ásatásunk befejezése után a Termelőszövetkezet befejezte az alapfalak megsemmisítését és a területet szőlővel ültette be.

Az ásatás eredményeit az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Kékkút északkeleti szélén, a Maktyáni dűlőben található római települési jelenségekre Rómer Flóris figyelt fel.¹ A Maktyáni dűlő a mai Savanyúkúti dűlővel azonos. A dűlő a híres kékkúti ásványvízforrástól kapta ma használatos nevét. Csák Árpád és Sági János 1899-ben ismerték meg ezt a lelőhelyet, mikor a Balatoni Múzeum megbízásából régészeti lelőhelyek szempontjából átvizsgálták a Balaton környékét.² A lelőhely a kékkúti tanító javadalomföldje volt akkor, ahol Csák és Sági látogatása után pár évvel különböző római oszlopfejek kerültek elő, melyeket Kauzli Kálmán tanító a Balatoni Múzeumnak ajándékozott.³

Az ajándékozást követően a Balatoni Múzeum ásatott a lelőhelyen. Csák Árpád 1903. augusztus 10-én kezdte el az ásatást, amely a megmaradt bérjegyzékek szerint szeptember 26-ig tartott.⁴ Csák Árpád jogtudományi szigorlatát fejezte be akkor, így csupán augusztus 16-án, augusztus 30-án, szeptember 8-án és 20-án te-

kintette meg az ásatást Ikotits Sándor mérnök társaságában,⁵ aki a feltárt alapfalak térképezését végezte el.

A bérjegyzékek szerint Sirsom János keszthelyi kőművesmester, Lipp Vilmos, majd Csák Árpád ásatásainak állandó előmunkása kezdettől végig dolgozott az ásatásnál, Csák szokott munkásmódszerét valósítva meg. Ezt a módszert a fenékpusztai 2. számú ókeresztény bazilika hitelesítő ásatása során jól megfigyelhettük,⁶ de másutt is észleltük.⁷ Csák ásatási módszérének a megtalált alapfalak követése volt a lényege, ugyanakkor a szobabelsők feltáratlanok maradtak.

A kékkúti ásatás eredményeiről Csák Árpád a Keszthelyi Hírlapban ad rövidesen számot.⁸ Egy nagyobb és egy kisebb épület feltárását írja ott le, a feltárt épületek alaprajzát azonban nem közölte.

A kékkúti ásatást később Kuzsinszky Bálint foglalta össze és a két feltárt épület alaprajzát és helyszínrajzát is adta Ikotits Sándor mérnök által készített felmérések alapján. E felmérések ma is a Balatoni Múzeum birtokában vannak. Kuzsinszky Bálint szerint⁹ a Balatoni Múzeum 1902-ben, Sági János vezetésével ásatott Kékkúton. Az újabb szerzők Kuzsinszky nyomán Sági János munkájának tartják a kékkúti ásatást.¹⁰ Sági Jánost néprajzi kérdések érdekelték, a Balatoni Múzeum néprajzi anyagát gyűjtötte és kezelte.¹¹ Az akkori, társadalmi munkában végzett muzeológiai munka időszakában természetes, hogy Csák Árpád akadályoztatása esetén Sági János is segített a kékkúti ásatás irányításánál. Csák, mint láttuk, nem túl sokat foglalkozhatott ezzel az ásatással, így természetesnek vesszük, hogy Sági János is bekapcsolódott abba. Madarassy László szerint¹² Sági János valóban közreműködött az ásatásnál és így adhatott bizonyos leletekről felvilágosítást Kuzsinszky Bálintnak.¹³ Mindezt figyelembe véve az 1903-as kékkúti ásatást Csák Árpád és Sági János közös munkájának tekinthetjük.¹⁴

Kuzsinszky Bálint könyvének kékkúti részletével¹⁵ az Archaeológiai Értesítő A. A. aláírású írója foglalkozott azután. A cikkíró személyét nem nehéz Alföldi Andrásval azonosítani, aki a következőket mondja:¹⁶ „Kékkút községben a Balatoni Múzeum részéről Sági János ásta fel a bennünket érdeklő két épületet. A kisebbik formája (172. ábra) nagyjában megfelelne a keresztény templom „apsidenlose Saalbau” típusának, mely körülmény felemlítésére az csábít, hogy itt is előfordulnak kis oszlopocskák, melyek kapitelsei a római oszlopfejek késői, leegyszerűsített alakját mutatják. De